

Dovilė Jakniūnaitė

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Simboliniai žaidimai užsienio politikoje: Rusijos ir Didžiosios Britanijos santykiai 2006–2008 m.

Analizuojant 2006–2008 m. Didžiosios Britanijos ir Rusijos dvišalių santykių problemas per simbolinių žaidimų užsienio politikoje koncepciją parodoma, kaip Rusija sugebėjo sukurti ir išlaikyti asimetrinį dvišalių santykių su Didžiąja Britanija pobūdį, leidusį turėti santykių ir problemų apibrėžimo iniciatyvą bei formuoti savas žaidimo taisykles. Straipsnyje ne tik atskleidžiama, kaip iš pažiūros lyg ir dėl nereikšmingos istorijos dvi šalys gali ilgai nesutarti, bet ir parodoma, kaip „pralaimimi“ simboliniai užsienio politikos žaidimai visų pirma dėl to, kad nesusigaudoma, koks žaidimas yra žaidžiamas.

Įvadas

2007 metų pabaigoje Rusijos valdžios atstovai vis intensyviau ir garsiau reiškė nepasitenkinimą Britų Tarybos veikla jų šalyje, reikalaudami nuo 2008 m. sausio 1 d. uždaryti visus ne Maskvoje įsteigtus šios institucijos padalinius¹. Kuo prasikalto ši, Didžiosios Britanijos finansiškai remiama agentūra, kurios pagrindinis deklaruojamas siekis Rusijoje – mokyti jaunimą anglų kalbos bei siūlyti jiems studijų stipendijas Britanijoje²?

Kaltinimai teisinio statuso neapibrėžtumu ar mokesčių vengimu daugumai stebėtojų ne Rusijoje ir patiems britams tereiškė, jog už visų priekaištų ir reikalavimų slypi „politiniai“ motyvai³. Šioje situacijoje nesutarimų motyvo įvardijimas „politiniu“ reiškė nuostatą, jog Rusija dėl visai kitų priežasčių puolanti britų instituciją, kad vadovaujasi kitais nežinomais/slaptais/neišsakomais motyvais. Bene svarbiausias pagrindas taip manyti buvo Rusijos

* *Dr. Dovilė Jakniūnaitė* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lektorė. Adresas: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius; tel. 8 5 2514130, el. paštas – dovile.jakniunaite@tspm.vu.lt.

¹ Žr., pavyzdžiui, Министерство иностранных дел Российской Федерации, *Комментарий официального представителя МИД России М.Л.Камынина в связи с решением Британского Совета приостановить деятельность региональных отделений в России* 2007, 12 декабря, <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec32573d400384fc8?OpenDocument>, žiūrėta 2008-08-04.

² Žr. British Council, *About us*, <http://www.britishcouncil.org/new/about-us/>, žiūrėta 2008-07-12. Taip pat Britų tarybos Rusijoje internetinį puslapį <http://www.britishcouncil.org/ru/russia.htm>, žiūrėta 2008-07-12.

³ Wingfield-Haye, R., *Russia's new front in UK spat*, *BBC News*, 2007, December 13, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7141708.stm>, žiūrėta 2008-09-12.

atstovų prisimintas 1995 m. įstatymas „Dėl užsienio kultūros ir informacijos centrų steigimo tvarkos ir veiklos sąlygų Rusijos Federacijos teritorijoje“, kuriuo remiantis ir buvo vykdomas Britų Tarybos puolimas⁴. Tad kilo visai logiški klausimai – kodėl atakos suintensyvėjo būtent 2007 m. pabaigoje, o ne tuomet, kai įsigaliojo įstatymas, kuo „iš tikrųjų“ neįtiko institucija ir ko Rusija siekė?

Svarbu ir tai, kad Britų Tarybos problemos Rusijoje nebebuvo vien tik vienos institucijos darbo keblumas. Nuo 2006-ųjų metų vis prastėjančių Rusijos ir Didžiosios Britanijos santykių kontekste šis klausimas tapo puikiu pavyzdžiu, iliustruojančiu augančią dvišalę įtampą, aiškiau prasidėjusią dar 2006 m. pradžioje „šnipų skandalu“ ir taip ir nenumalšusią po Londono „nunuodijimo bylos“ 2006 metų rudenį. Išskylant tai vienoms, tai kitoms problemoms⁵ įtampa tarp šių dviejų valstybių nesiliovė iki 2008 m. vidurio, kai tiek vienos, tiek kitos dėmesį patraukė reikšmingesni tarptautinės politikos įvykiai (visų pirma 2008 m. rugpjūčio pradžioje prasidėjęs konfliktas Gruzijoje). Beveik trejus metus nesiliovę intensyvūs dvišaliai nesutarimai neišsirutuliojo į audringą konfliktą ar tarptautinės politikos problemą. Tačiau praktikoje jų užteko sukurti abipusį nepasitikėjimą, nuolatos balansuojantį ties atviro priešiško pasireiškimo riba.

Analizuojant dvišalę valstybių užsienio politiką šis atvejis leidžia formuluoti mažiausiai du išsamesnio svarstymo reikalaujančius klausimus. Pirma, kas vyksta ir ką reiškia, kai techniniai, daugiau mažiau rutininio pobūdžio, nesutarimai tampa santykių indikatoriumi ir problema tarp valstybių? Antra, kodėl valstybės įsivelia į tokio pobūdžio konfliktus? Kitaip tariant, straipsnyje laikomasi prielaidos, kad išanalizavus ir supratus Rusijos ir Didžiosios Britanijos ginčo dinamiką atskirais „mikro“ klausimais ir valstybių elgesio strategijas jose, įmanoma tiksliau suprasti valstybių užsienio politikos elgseną bei geriau nusakyti bendrus dabartinius dvišalius valstybių santykius.

Straipsnyje pasirinkta perspektyva į dvišalių santykių įvykius žiūri kaip į simbolinį žaidimą. Įvairiausi žaidimai, kurių pagrindinis tikslas – netiesiogiai nusiųsti kokį nors pranešimą kitai pusei, užsienio politikoje toli gražu nėra didelė naujiena. Tam naudojamos įvairiausios diplomatinės priemonės. Pripažįstama, kad diplomatija gali būti ir dažnai yra naudojama simboliškai, netiesiogiai siekiant strateginio pranašumo užsienio politikoje. Kita vertus, bet kuris kasdienės dvišalės užsienio politikos įvykis netampa viešosios diplomatijos problema. Kas pasirenkama kaip viešumos reikalaujantis dalykas ir kaip tai įvyksta užsienio politikoje yra ne mažiau svarbu nei bandymas suvokti, kokių tikslų siekiant tai daroma.

Taigi šio straipsnio tikslas yra analizuojant pastarųjų trejų metų Didžiosios Britanijos ir Rusijos dvišalių santykių problemas (tarpusavio „žaidimus“) atskleisti simbolinių žaidimų užsienio politikoje vaidmenį ir parodyti, kaip Rusija sugebėjo sukurti ir išlaikyti asimetrinį dvišalių santykių su Didžiąja Britanija pobūdį, leidusį turėti santykių ir problemų ap(s)ibrėžimo iniciatyvą bei formuoti savas „žaidimo“ taisykles⁶. Straipsnyje ne tik atskleidžiama, kaip iš pažiūros gana nereikšminga istorija gali tapti

⁴ *Комментарий официального представителя МИД России М.Л.Камынина.*

⁵ Pradedant įvairiausias „šnipų“ skandalais, „apsižodžiovimais“ ir baigiant nesutarimais komercijoje.

⁶ Analizės laikotarpis – 2006–2008 m. 2006 m. pradžioje įvykęs pirmasis ryškesnis incidentas, kaip paaiškėjo vėliau, buvo pirmasis prastėjančių dvišalių santykių indikatorius, pakankamai aiškiai nurodęs ir šios analizės chronologines ribas.

savaitės, net mėnesio dvišalių santykių įvykiu, bet ir parodoma, kaip „pralaimimi“ simboliniai užsienio politikos žaidimai visų pirma dėl to, kad nesusigaudoma, koks žaidimas yra žaidžiamas.

Pirmoje straipsnio dalyje yra išplėtojama užsienio politikos sąveikos (simbolinių žaidimų) ir jų analizės koncepcija. Toliau atliekama Didžiosios Britanijos ir Rusijos dvišalių santykių 2006–2008 m. analizė, besiaiškinant, kaip įmanoma iššifruoti įtampą tarp šių valstybių, naudojantis tripakopiu modeliu, analizuojančiu vertybinį kontekstą, faktus ir dialogą. Paskutinėje, išvadų, straipsnio dalyje svarstoma simbolinių žaidimų reikšmė valstybės užsienio politikoje ir jų analizės perspektyvos.

1. Kasdienybė ir žaidimai užsienio politikoje

Didžioji dalis valstybės užsienio politikos susideda iš rutininių veiksmų ir aiškių procedūrų. Rašomi raštai, rengiami dvišaliai ir daugiašaliai vizitai, tarptautiniai renginiai, ruošiamos pozicijos tarptautinėse organizacijose, derybų grupėse, derinamos nuomonės, įvyksta susitikimai, kuriuose didžioji dalis kalbų ir raštų netampa viešai svarbūs. Žinoma, netapimas viešais toli gražu nereiškia, kad šie veiksmai nereikšmingi. Jie gali lemti pokyčius, svarbius įvykius, tačiau dažnai palaiapsnius ir daugumai mūsų nematomus. Tai kas valstybių užsienio politikoje yra matoma – valstybės lyderių vieši ir šventiniai susitikimai, iškilmingi dokumentų pasirašymai, garsūs grasinimai ar kritika kitoms valstybėms – susiformuoja dėl šių dažniausiai nematomų, kasdienių užsienio politikos procesų.

Viešojo, dažnai proginė, užsienio politikos pusė pritraukia gerokai daugiau ir komentatorių, ir tyrėjų dėmesio. Tai yra puiki ir nesunkiai randama medžiaga interpretuoti valstybių elgesį, jų motyvus, identifikuoti jų interesus ir ilgalaikius siekius. Bent jau gana dažnai yra daroma prielaida, kad viešojo politika atskleidžia „tikruosius“ valstybių interesus ir strateginius planus. Arba gali būti pasirenkama kita analizės strategija – turint teorinių teiginių sistemą apie tai, kodėl valstybė elgiasi vienaip ar kitaip, interpretuojami konkretūs kasdieniai ar proginiai įvykiai. Abiem atvejais dažniausiai daroma prielaida, kad įmanoma aiškiai žinoti ir identifikuoti valstybės interesus, kad jie yra daugmaž stabilūs, apibrėžti ir natūraliai kyla iš tam tikrų valstybės charakteristikų.

Tokiam mąstymui yra būdinga nuostata, kad valstybių viešojo užsienio politika yra *instrumentinė*, siekianti valstybės (nacionalinių) interesų ir kartu pati tuos interesus išreiškianti arba signalizuojanti apie jų pasikeitimą. Taigi į valstybių veikimą tokia perspektyva žiūri kaip į strateginį, dažniausiai nuoseklų, sistemingą elgesį. Šiame straipsnyje ją galima pavadinti „makro“ žiūra, nes visų pirma apibrėžia valstybės bendrus veikimo principus, o paskui juos naudoja konkrečių įvykių ar reiškinių paaiškinimui⁷.

Pats savaime toks žiūros būdas nėra ydingas. Duotybėmis laikomos nuostatos apie valstybių veikimą bet kokių atveju buvo suformuluotos remiantis nusistovėjusių praktikų apibendrinimu. Tačiau čia jis problemiškas

⁷ Be abejo, tradicinis realizmo terminas irgi tiktų. Šiuo atveju, jo pradinė nuostata traktuoti valstybes kaip žinomus ir prognozuojamus (pagal jų tikslus ir interesus, kuriuos nulemia jų gebėjimai, dažnai suprantami kaip galia) ir santykinai stabilius tarptautinės sistemos darinius. Didžiausia metodologinė tokio teorinio mąstymo problema – savaime išsipildančios hipotezės (angl. *self-fulfilling hypotheses*).

dėl dviejų dalykų. Pirma, suformuluoti bendri valstybių elgesio dėsningumai yra paverčiami beveik gamtos dėsniais. Antra, šie dėsningumai formuluojami taip bendrai, kad šios bendrosios valstybių veikimo teorijos nesuteikia įrankių analizuoti konkrečių valstybių konkrečias sąveikas (kitaip tariant, nenurodo, kaip atlikti žemesnio analitinio lygmens empirinius tyrimus).

Į viešus tarpvalstybinius nesutarimus (arba apskritai valstybių užsienio politikos įvykius) galima žiūrėti ir kitaip. Juos galima laikyti socialinėmis praktikomis, kurių metu valstybės ne tiek deklaruoja (implikuoja) savo tikslus, kiek formuluoja savo pačios ir santykių partnerio apibūdinimus, konstruodamos juos viešose „mikro“ dvikovose. Šių sąveikų taisyklės labai dažnai konstruojamos tuo pat metu viešuose susidūrimuose.

Socialinės praktikos yra itin svarbios bet kokioje socialinėje sąveikoje, nes jos yra tie reguliarumai ir veiksmai, kurie susieja socialinę struktūrą su atskirų subjektų veikimu. Praktikos taip pat yra indikatoriai, leidžiantys identifikuoti struktūrinius apribojimus ir veikėjo subjektyvumą⁸. Būtent socialinėse praktikose susiformuoja sąvokos ir jų reikšmės (t. y. įvyksta įvardijimas, angl. *naming*): „mes remiamės jų nurodomu įprastu sugebėjimu reprodukuoti reikšmę tam tikroje situacijoje ir tam tikrame veiksmo, kad dar kartą patvirtintume arba modifikuotume jų reikšmę“⁹.

Tokių būdu nedaroma išankstinių prielaidų apie tai, ko valstybė siekia elgdama vienu ar kitu būdu, o siekiama, kad pats veiksmas atskleistų veikimo ir sąveikų reikšmes. Tokia perspektyva klausia, kaip pačios valstybės sąveikaudamos viena su kita formuluoja savo interesus, tikslus ir siekius, o kartu kuria, perkuria ir tarpusavio žaidimo taisykles bei įvardijimus. Būtent per dvišales sąveikas formuojasi abipusės interpretacijos. Todėl analizės dėmesio centre visų pirma turi būti praktikų analizė.

Praktikų analizė taip pat leidžia nusakyti viešų ir neviešų užsienio politikos procesų santykį. Šioje perspektyvoje viešų žaidimų erdvė suformuluoja pagrindą ir kontekstą, kuriame tampa įmanoma didžioji dalis kasdienių „nematomų“ veiklų. Veikimas neįmanomas be idėjų. Jas Laffey ir Weldes vadina „simbolinėmis technologijomis“, pabrėždami, kad jos yra intersubjektyvių reprezentacijų sistemos, o taip pat ir reprezentacijas kuriančios praktikos¹⁰. Kitaip tariant, idėjos yra socialios, jos nėra individualaus lygmens fenomenai, jos kolektyvinės, bendros. Idėjos atsiranda dėl kolektyvinių socialinių veiksmų. Tai reprezentacijų sistemos, kurios susiformuoja specifinėje erdvinėje laikinėje bei kultūrinėje aplinkoje ir kurios leidžia cirkuluoti daugiau mažiau artikuluotoms reikšmių sistemoms. Tad idėjos irgi yra socialinėse praktikose susiformuojančios socialinės praktikos.

Kokių galimybių šis požiūris apie idėjų (reikšmių) vaidmenį socialinių praktikų procesu suteikia analizuojant dvišales užsienio politikos sąveikas? Jis leidžia suvokti reikšmių svarbą ir konkurenciją socialinėse sąveikose. Galima pasinaudoti Barnett pasiūlyta užsienio politikos samprata – užsienio politika tai normatyvinės struktūros ir strateginio veikimo derinys, t. y. bet kuris veikimas turi savo norma-

⁸ Plačiau žr. Jakniūnaitė, D., *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*, Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008, pirma dalis.

⁹ McSweeney, B., *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 161.

¹⁰ Laffey, M., Weldes, J., *Beyond Belief: Ideas and Symbolic Technologies in the Study of International Relations*, *European Journal of International Relations* 3 (2), 1997, p. 208.

tyvinius ir institucinius apribojimus. Tai apibrėžia veikimo ribas per nustatytas ir nusistovėjusias vertybes ir procedūras. Tačiau struktūrinių apribojimų suvokimas toli gražu neleidžia ignoruoti to fakto, jog veikėjai žaidžia strateginius žaidimus¹¹. Taigi kasdienę valstybių sąveikų praktiką galima apibūdinti žaidimo terminu, kuris pabrėžia sąveikų abipusiškumą, tam tikrų taisyklių, viena vertus, buvimą, kita vertus, formavimąsi paties žaidimo metu, ir pagaliau atkreipia dėmesį į veikėjų sąmoningumą šiame procese, t. y. į jų strateginį, tai yra tikslingą elgimąsi.

Tačiau strateginis žaidimas retai būna vien tiesus ir aiškus žaidimas dėl aiškių tikslų. Užsienio politikoje (ir ypač diplomatijoje) labai dažnai vyksta simbolinėje erdvėje, kai konkretaus žaidimo objektas nėra svarbiausias tikslas, o jis yra žaidžiamas dėl kitų motyvų. Ypač simbolių žaidimų analizei dėl savo kasdieniškumo ir įprastumo tinka iš dalies „nereikšmingos“ užsienio politikos santykių problemos (ypač tada, kai jos tampa dvišalius santykius apibrėžiančiomis problemomis). Dėl to šiame straipsnyje nagrinėjamos dvišalės Rusijos ir Didžiosios Britanijos sąveikos yra apibūdinamos simbolinio žaidimo sąvoka: tarpusavio sąveikos buvo susijusios su įprastosios, kasdienės politikos dalykais, tačiau viso proceso metu dalis jų tapo simboliškai reikšmingomis abiem pusėms ir lėmė, jog buvo pradėtas žaisti visai kitoks žaidimas. Kaip tik tai, koks žaidimas žaistas ir koku būdu, norima tiriamojoje dalyje išsiaiškinti.

Simbolių žaidimų analizei pasitelkiama Duffy, Frederking ir Tucker¹² pasiūlyta kalbinių žaidimų analizės strategija. Čia simboliniams žaidimams neatsitiktinai pritaikoma kalbinio žaidimo idėja. Žaidimai savo formą įgauna per kalbą konkrečiame laike ir vietoje¹³. Pagal minėtus autorius, bet kokiame kalbos žaidime reikia analizuoti tris argumentacijos aspektus: pirma, veikėjų vertybes bei nuostatas, antra, žaidimo faktus ir, trečia, vykstantį dialogą. Veikėjų vertybių ir nuostatų sistema šiuo atveju yra valstybės konceptualizacijos apie tai, kas yra svarbu tarptautinėje politikoje, kokia jų vieta joje ir kaip jos turėtų veikti. Tai savo vietos šiame pasaulyje nusakymas, atskleidžiantis valstybės elgesio struktūrinius apribojimus. Faktų sudėliojimas toli gražu nėra savaime suprantamas užsiėmimas, šis procesas leidžia identifikuoti tai, kas ir kaip laikyta reikšmingais dalykais. Dialogo analizė apima situacijos, kuri susiformavo sąveikos procese analizę, o taip pat dvišalių žaidimų dinamikos įvertinimą dviejų valstybių užsienio politikos kontekste.

2. Vertybinis Rusijos ir Didžiosios Britanijos santykių kontekstas

Pirmasis žingsnis, analizuojant simbolinį žaidimą, yra veikėjų vertybių ir nuostatų sistemos suvokimas. Ši sistema visų pirma apima valstybių konceptualizacijas apie tarptautinę politiką ir savo vietos joje nusakymą, kuris leidžia atskleisti valstybės

¹¹ Plačiau žr. Barnett, M., Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel's Road to Oslo, *European Journal of International Relations*, 5 (1), 1999, p. 5–36.

¹² Pagal Duffy, G., Frederking, B. K., Tucker, S. A., Language Games: Dialogical Analysis of INF Negotiations. *International Studies Quarterly* 42, 1998, p. 271–294.

¹³ Žr. pastarojo aspekto platesnę interpretaciją: Fierke, K. M., Links Across the Abyss: Language and Logic in International Relations, *International Studies Quarterly* 46, 2002, p. 351.

elgesio struktūrinius apribojimus. Užsienio politikos analizėje šias vertybes dažniausiai deklaruoja šalių užsienio politikos koncepcijos ar programos. Šio straipsnio kontekste yra svarbu suvokti svarbiausius Rusijos ir Didžiosios Britanijos pasaulėžiūrinius (ne) sutarimus, nurodančius ribas, kurių negalėtų peržengti net pati pragmatiškiausia užsienio politikos strategija.

2007 m. Didžiojoje Britanijoje bei 2008 m. Rusijoje įvykusi vadovų kaita kartu su smarkiai besikeičiančiomis tarptautinės politikos aktualijomis suteikė progą abiejų valstybių vadovams peržiūrėti savo šalių užsienio politikos veikimo principus arba aiškiau juos nusakyti. Nei viena, nei kita valstybė nepadarė radikalių posūkių, o daugiau „kodifikavo“ nusistovėjusią praktiką.

2008 m. vasaros pabaigoje Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas taip apibendrina Rusijos užsienio politikos veikimo principus: Rusija pripažįsta tarptautinės teisės viršenybę ir mano, kad pasaulyje turi vyrauti multipoliariškumas, ji nenori konfrontuoti nė su viena pasaulio valstybe; jos svarbiausias prioritetas – Rusijos piliečių gynimas, kad ir kur jie begyventų, ir pagaliau, prisipažinimas, kad „Rusija, ir kitos pasaulio valstybės, turi regionų, kuriuose yra jos privilegijuotų interesų“¹⁴. Naujoje užsienio politikos koncepcijoje dar, be to, pabrėžiama nacionalinio suvereniteto reikšmė ir aiškiau nurodomas dėmesys NVS regionui¹⁵.

Rusija puikiai suvokia ir stengiasi pabrėžti savo subjektiškumą tarptautinėje politikoje visų pirma akcentuodama savo teritoriškumą ir geopolitinį pasaulio matymą, pasireiškiantį per aiškios geografinės interesų sferos identifikavimą. Pagarba nacionalinio suvereniteto principui turi vieną, tačiau svarbią išimtį – ginti piliečius bet kur ir bet kada. Savotiška šio principo realizacija buvo po 2008 m. rugpjūtį prasidėjusių įvykių Gruzijoje dvi Rusijos suverenėmis pripažintos Gruzijos teritorijos. Taigi nepaisant skelbiamos pagarbos tarptautinės sistemos veikimo principams ir ypač JT institucijai, Rusija intensyviai siekia daryti įtaką tarptautinės sistemos taisyklių formulavimui ir reformulavimui, viena iš didžiausių vertybių tarptautinėje erdvėje laikydama pagarbą sau kaip įtakingai sistemos žaidėjai.

Naujasis Britanijos užsienio reikalų ministras Davidas Milibandas užsienio politikos prioritetus ir koncepciją išdėstė 2007 m. vasarą pasakytoje kalboje, kur Britanijos misija apibūdinta kaip siekis „naudoti savo stiprybes taip, kad būdami gėrio jėga (*force for good*) pasaulyje būtume ir gėrio jėga Britanijai“¹⁶. Britanijos galia buvo nusakyta kaip minkštosios ir kietosios galių derinys, skirtas tarptautiniam saugumui ir gerovei stiprinti, nevengti tarptautinio išitraukimo, reaguojant į saugumo problemas. Šį tarptautinį išitraukimą pats Milibandas įvardija „liberalaus intervencionizmo“ terminu¹⁷, nes „siekiant likti gėrio jėga, reikia protingai derinti minkštąją idėjų ir įtakos galią su

¹⁴ Интервью Дмитрия Медведева телеканалам «Россия», Первому, HTB, 2008, 31 августа, http://www.kremlin.ru/appears/2008/08/31/1917_type63374type63379_205991.shtml, žiūrėta 2008-10-13.

¹⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации.

¹⁶ Miliband, D., *New Diplomacy: Challenges for Foreign Policy*, *Speech at the Chatham House Royal Institute of International Affairs*, 2007, July 19, http://www.chathamhouse.org.uk/files/10188_190707miliband.pdf, žiūrėta 2008-09-12, p. 2.

¹⁷ Lawson, D., *David Miliband*, *Prospect Magazine*, 2008, October, Issue 151, http://www.prospect-magazine.co.uk/article_details.php?id=10395, žiūrėta 2008-12-01.

kietąją ekonominių bei karinių iniciatyvų ir intervencijų galia¹⁸. Britanijos veikimas tarptautinėje politikoje, anot jos užsienio reikalų ministro, grįstas pirmiausia siekiu nugalėti idėjų mūšį, po to įtakojant tarptautines institucijas („daugiašalis veikimas nėra silpnųjų pasirinkimas“), o jau tada galima galvoti apie įvairias sankcijas, neatmetant ir tiesioginės intervencijos galimybės¹⁹. Mat bendrų vertybių neužtenka, jos turi būti išreikštos bendrose institucijose²⁰.

Taigi nepaisant Rusijos siekio skirti dėmesį „saviems“ regionams ir ginti nacionalinį suvereniteto svarbą ir Didžiosios Britanijos pastangų būti „gėrio jėga“ ir „atsakingo suvereniteto“²¹ skelbėja, pasaulėžiūrinės skirties tarp šių dviejų valstybių pozicijų neįmanoma nusakyti kaip tiesmuko skirtumo tarp realistinės ir liberalios tarptautinės politikos matymo. Persidengiančią susikalbėjimo ir interpretacijų erdvę formuoja, viena vertus, tarptautinių institucijų reikšmės pripažinimas (Rusijos atveju, ypač Jungtinių Tautų), o kita vertus, „kietosios“ galios naudojimo privalumų suvokimas. Abi valstybės mato susipynusį pasaulį su transnacionalinėmis problemomis, kurių savarankiškai nė viena tarptautinių santykių veikėja nėra pajėgi išspręsti.

Bandant suvokti analizuojamų valstybių vertybinius skirtumus iš pirmo žvilgsnio siūlosi skirtis tarp interesų (Rusija) ir vertybių (Didžioji Britanija) gynimo ir privilegijavimo. Juo labiau, kad skirtingas kalbėjimas apie tarptautinę politiką ir pačių žodžių vartojimas leistų lengvai daryti tokią išvadą. Tačiau priešstata tarp intereso ir vertybių šių valstybių užsienio politikos conceptualizacijose sunkiai gali būti išskirta kaip reikšminga. Pirmiausia dėl to, kad teorinės priešstatos tarp intereso ir vertybės nėra, interesas negimsta iš niekur, jis formuluojamas remiantis vertybinėmis pozicijomis apie save, savo tikslus ir pasaulį²². Antra, tokia skirtis sukuria asimetrinę opoziciją tarp dviejų nuostatų, kur vertybinė pozicija yra morali, o interesais grįsta – amorali, ir dėl to paskirsto valstybes į geras ir blogas, o to kiekvienoje analizėje norisi išvengti.

Visgi egzistuojantys argumentacijos ir akcentų skirtumai, kalbant apie savo šalies politiką, leidžia kalbėti ir apie svarbų vertybinį užsienio politikos conceptualizacijos skirtumą. Kalbėdama apie savo vietą tarptautinėje politikoje Didžioji Britanija akcentuoja dėmesį išorei (pvz., kaip ji prisidės prie problemų sprendimo), o Rusijos kalbėjimo strategija yra gynybinė, pradedanti nuo savęs ir savo nuostatų pagrindimo ir paskui su jomis kurianti išorinius santykius. Kiek, o dar svarbiau kaip tokie vertybiniai kontekstiniai panašumai ir skirtumai lemia konkrečius dvišalės užsienio politikos elgesio skirtumus, parodoma toliau.

¹⁸ Miliband, *New Diplomacy: Challenges for Foreign Policy*, p. 3.

¹⁹ Ten pat, p. 5–6.

²⁰ Miliband, D., *Speech to the 2007 Labour Party conference, 2007, September 25*, http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/7012356.stm, žiūrėta 2008-11-07.

²¹ Lawson.

²² Plačiau žr. Finnemore, M. *National Interests in International Society*. Ithaca: Cornell University Press, 1996.

3. Rusijos ir Didžiosios Britanijos nesutarimų grandinė

Antrasis žingsnis, analizuojant žaidimus pagal minėtuosius Duffy, Frederking ir Tucker²³, yra susijęs su faktų išsiskyrimu ir sudėliojimu. Tai nereiškia, kad bandoma išsiaiškinti, kas iš tiesų vyko. Čia bandoma išryškinti tai, kas tapo svarbu dvišaliuose Rusijos ir Didžiosios Britanijos santykiuose, kas pradėta laikyti reikšmingais įvykiais, kuriais remiantis tie santykiai ir buvo interpretuojami. Tai yra į žaidimą įeina ne tik tai, kaip žaidžiama, bet ir kaip atsirenkama, dėl ko žaidžiama.

Atkreiptinas dėmesys, kad paskutiniųjų kelerių metų santykius su Rusija dauguma valstybių nusakytų negatyviai. Prastėjančių santykių sąrašas yra ilgas – tai kasmet pasikartojantys ginčai dėl dujų tiekimo, JAV priešraketinio skydo statymas, nesutarimai dėl požiūrio į Irano branduolinę programą bei kovą su terorizmu, prekybiniai ginčai ir boikotai, sienų vaidai, diskusijos dėl rusakalbių padėties ir panašiai. Šios problemos yra bendros, nors dažniausiai sprendžiamos ir dvišaliais santykiais, vienija daugiau mažiau daugumą Europos valstybių.

Didžiosios Britanijos ir Rusijos santykiai išsiskiria tuo, kad tokia nedraugiškame bendrame kontekste abi valstybės pripažįsta, jog net ir gana įtemptų Europos ir Rusijos santykių kontekste jų bendravimas „ypatingai ne-normalus“. Iškalbinga yra naujos 2008 m. Rusijos užsienio politikos koncepcijos pastraipa, skirta Rusijos santykiams su Europos valstybėmis:

Abipusiai naudingų santykių plėtra su Vokietija, Prancūzija, Italija, Ispanija, Suomija, Graikija, Nyderlandais, Norvegija ir kai kuriomis kitomis Vakarų Europos valstybėmis yra svarbus išteklius ginant Rusijos interesus Europoje ir pasaulyje .... Rusija norėtų, kad tokiu pat būdu būtų išnaudotas bendravimo potencialas ir su Didžiąja Britanija²⁴.

Dar aiškesnis požiūris suformuluotas metais anksčiau pasirodžiusioje Rusijos 2007 m. užsienio politikos apžvalgoje: „Didžioji Britanija išlieka svarbi, nors ir sudėtinga partnerė“²⁵. Tad Rusija gana greitai „kodifikavo“ savo dvišalius nesutarimus su britais kaip išsiskiriančiais iš kitų.

Ne mažesnis atsargumas atsiranda ir britiškoje pozicijoje. Štai 2008 m. liepą prieš pat Didžiosios Britanijos premjerui Gordonui Brownui pirmąkart susitinkant su taip pat neseniai išrinktu Rusijos prezidentu Dmitrijumi Medvedevu G8 susitikime britiškos saugumo tarnybos išplatino pranešimą, kad

²³ See Duffy, G., Frederking, B.K., Tucker, S.A., Language Games.

²⁴ Концепция внешней политики Российской Федерации, Утверждена Президентом Российской Федерации Д.А.Медведевым 12 июля 2008 г., <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272bfa34209743256c630042d1aa/d48737161a0bc944c32574870048d8f7?OpenDocument>, žiūrėta 2008-08-15.

²⁵ Обзор внешней политики Российской Федерации, 2007, <http://www.ln.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272bfa34209743256c630042d1aa/d925d1dd235d3ec7c32573060039aea4?OpenDocument>, žiūrėta 2008-09-12.

Rusija laikoma trečia didžiausia grėsme po „AlQaeda“ ir Irano²⁶. Savo ruožtu Parlamento bendruomenių rūmų Užsienio reikalų komitetas dar 2007 m. pastebėjo, kad dvišaliai santykiai per pastaruosius metus „žymiai pablogėjo“ („*deteriorated markedly*“), juose „būta labai daug dirgiklių“ („*there has been a string of irritations*“)²⁷. Britanija buvo kiek atsargesnė deklaruodama prastus santykius (per neoficialius pareiškimus ar švelnesnes formuluotes), tačiau nė viena kita valstybė, su kuria palaikoma kasdienė užsienio politika, nebuvo taip išskirta.

Kokie „mikro“ įvykiai sukūrė prielaidas ir pagrindą kalbėjimui apie prastus ir prastėjančius Didžiosios Britanijos ir Rusijos santykius, kokius strateginius veiksmus („ėjimus“) ir kaip darė kiekviena iš pusių formuodamos dvišalių santykių žaidimą?

Akivaizdi dvišalė įtampa pradėjo formuotis 2006 m., kai pačioje metų pradžioje Rusijos slaptosios tarnybos apkaltino britų diplomatus šnipinėjant (tai padaryta per žiniasklaidą). Kaip įrodymai buvo pateikti netikruose akmenyse įdėti elektroniniai sekimo įrenginiai, esą rasti viename iš Maskvos parkų. Netrukus Rusijos federalinė saugumo tarnyba (FST) viešai apkaltino Didžiosios Britanijos ambasadą išnaudojant jų remiamas nevyriausybinės organizacijas šnipinėjimui²⁸. Anot vieno britų diplomatų, taip sistemingai prasidėjo „neoficialūs ir ginčytini, priešiški veiksmai Jungtinės Karalystės atžvilgiu“²⁹. Britanija atsisakė komentuoti pasirodžiusius kaltinimus, Rusija istorijos toliau nebetęsė ir šis incidentas toliau viešai nesiplėtojo.

Dvišalių santykių sproginimas įvyko 2006 m. lapkritį, kai prasidėjo tai, kas paskui pradėta vadinti „Litvinenkos byla“³⁰. Londone gyvenęs buvęs Rusijos specialiųjų tarnybų agentas Aleksandras Litvinenka mirė dėl apnuodijimo radioaktyvia medžiaga, prieš mirtį apkaltinęs tuometinį Rusijos prezidentą Vladimirą Putiną suplanuota žmogžudyste. Scotland Yardui betiriant bylą pamažu pradeda aiškėti pagrindinis įtariamasis – buvęs KGB pareigūnas Andrėjus Lugavojus. Ši istorija pradeda dar labiau komplikuotis britams paprašius Lugavojaus ekstradicijos, kurią patenkinti Rusija atsisakė, motyvuodama Rusijos konstitucijoje numatytu draudimu šalies piliečius ekstradikuoti į užsienio valstybę, kur jie galėtų būti teisiami. Rusijos pusė taip pat tvirtino, kad britai elgiasi nekorektiškai, nepateikdami aiškių įrodymų ir užmiršdami, kad rusai daug kartų prašė išduoti Rusijos piliečius, gyvenančius Didžiojoje Britanijoje ir primindami Borisą

²⁶ Webster, P., Russia rated UK's biggest threat after al-Qaeda and Iran, TimesOnline, 2008, July 4, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/crime/article4265569.ece>, žiūrėta 2008-10-01.

²⁷ Global Security: Russia, House of Commons Foreign Affairs Committee, Second Report of Session 2007-2008, Londond: The Stationary Office Limited, 2007, <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/Russia-Global-Security>, žiūrėta 2008-09-14, P. 43.

²⁸ UK diplomats in Moscow spying row, *BBC News*, 2006, January 23, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4638136.stm>, žiūrėta 2008-08-02.

²⁹ Global Security: Russia, p. 43

³⁰ Įvykių chronologiją galima rasti čia <http://www.litvinenko.org.uk/news/en/chronology/>; arba Timeline: Litvinenko death case, *BBC News*, 2007, July 27, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/6179074.stm, žiūrėta 2008-07-20.

Berezovskio atvejį³¹. Didžioji Britanija savo ruožtu bandė apeliuoti į teisingumo principus ir siekė klausimą išlaikyti teisiųjų ginčų erdvėje.

Didžioji dalis konkrečių incidentų prasidėjo inicijuojant Rusijai arba tik netiesiogiai Didžiajai Britanijai. Bet 2007 liepą įvyko pirmasis akivaizdus Didžiosios Britanijos diplomatinis demaršas. Britai nepatenkinti tuo, kaip Rusija nebendradarbiauja aiškinantis Litvinenko žūties istoriją ir atsisakė išduoti britams pagrindinį įtariamąjį Lugavojų, iš šalies išsiuntė keturis Rusijos diplomatus.

Rusija beveik nedelsdama ėmėsi „analogiškų ir subalansuotų“³² atsakomųjų priemonių ir išsiuntė keturis britų diplomatus iš savo šalies (be to, dar užšaldė specialiųjų tarnybų bendradarbiavimą ir derybas dėl kultūros centrų, taip sudarydama prielaidas būsimai Britų Tarybos „skandalui“³³), savo žingsnius komentuodama taip:

Maskvos žingsniai ... yra pasverti ir kiek įmanoma būtini. Rusijos pusė buvo priversta imtis jų, atsižvelgdama į Londono sąmoningą pasirinkimą bloginti santykius su Rusija .... Tokiais atvejais visada veikia abipusiškumo principas, kuris yra tarptautinio bendravimo įstatymas. ... [britų pozicija] grįsta bet kuo, bet ne sveiku protu ir britams būdingu pragmatizmu bei pagarba įstatymams. Ką reiškia vien reikalavimas pakeisti Konstituciją, siekiant vieno įtariamojo „Litvinenko byloje“ išdavimo. ... Tikimės, kad galų gale sveikas protas įsigalės ir Rusijos ir Didžiosios Britanijos santykiams netrukdyt dirbtinės kliūtys, nesvarbu, ar tai būtų vidinės politikos konjunkštūra, ar „Rusijos kortos“ naudojimas europinės ir euroatlantinės politikos kontekste.³⁴

Didžiosios Britanijos parlamento ataskaitoje šie įvykiai buvo pakomentuoti kaip „rimčiausia dvišalių santykių krizė dvišaliuose diplomatinuose santykiuose nuo šaltojo karo pabaigos“³⁵.

Ne mažiau viešų aistrų ir didelio žiniasklaidos dėmesio susilaukė 2007 m. gale prasidėjęs Britų Tarybos „skandalas“. Ši įstaiga Rusijoje veikia nuo 1992 m. ir kuri laiką turėjo diplomatinį statusą. 2004 m. Rusijos užsienio reikalų ministerija pareiškė, kad tarybos biurų ji nelaiko diplomatinės misijos padaliniais, o iniciatyvą perėmusi Vidaus reikalų ministerija, pateikė kaltinimus dėl nelegalios veiklos (neteisetų mokymų) ir mokesčių nemokėjimo. Britų Taryba į šiuos kaltinimus sureagavo ir byla buvo nutraukta³⁶.

Tačiau 2007 m. spalio mėnesį Rusija pareikalauja sustabdyti visų organizacijos padalinių ne Maskvoje veiklą nuo 2008 m. sausio 1 d., remdamasi 1995 m. įstatymu „Dėl užsienio kultūros ir informacijos centrų steigimo tvarkos ir veiklos sąlygų Rusijos Federacijos teritorijoje“ ir rasdama politinių kaltinimų. Pavyzdžiui,

³¹ Žr. pvz., Стенограмма ответа на вопрос СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на пресс-конференции в Лиссабоне 19 июля 2007 года, <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec325731e001fe7ff?OpenDocument>, žiūrėta 2008-10-02.

³² *Ten pat.*

³³ *Ten pat.*

³⁴ Министерство иностранных дел Российской Федерации, *Комментарий МИД России по российско-британским отношениям*, 2007, 19 июля, <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec325731d004ad280?OpenDocument>, žiūrėta 2008-09-04.

³⁵ *Global Security: Russia*, p. 11.

³⁶ МИД РФ проводит антисоветскую политику, *Коммерсантъ*, 2007, 14 июня, <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=773984>, žiūrėta 2008-09-25.

Krasnojarske vietos valdžia apkaltino tarybą „smegenų naikinimu (angl. *brain drain*)“, nes institucija viliojanti rusus stipendijomis Britanijos universitetuose³⁷. Britai tuo tarpu bandė įrodyti, kad tai ambasados dalis, turinti diplomatinį imunitetą³⁸, arba pabrėžti reikalavimų politiškumą³⁹. Kita vertus, Rusijos užsienio reikalų ministras Sergėjus Lavrovas 2007 m. gruodžio 14 d. pareiškimu pasakė, kad puolimas tiesiogiai susijęs su „Litvinenkos byla“. Taigi lyg ir patvirtino britų prielaidas, tačiau vėliau tokio pobūdžio pasisakymų nebesitaikė.

2008 m. sausį Jungtinės Karalystės ambasadorius buvo informuotas, kad bus imtasis „griežtų priemonių“, jei Sankt Peterburge ir Jekaterinburge nesiliaus veikę Britų Tarybos padaliniai, o galimas britų pusės pasipriešinimas pavadintas „suplanuotomis provokacijomis kaitinti Rusijos ir Didžiosios Britanijos santykius“⁴⁰. Kitą dieną FST iškviėtė į apklausas keletą organizacijos darbuotojų, dar po poros dienų – sausio 17 d. – Britų Tarybos biurai buvo uždaryti.

Per tuos kelis mėnesius, abiejų pusių oficialūs asmenys išsakė iškalbingų ir griežtų pareiškimų. Didžiosios Britanijos ambasadorius Anthony Brentonas tvirtino, kad „kad Rusija yra vienintelė nukentėjusioji šioje istorijoje“⁴¹, o kalbėdamas tą naktį, kai FST apklausinėjo Tarybos darbuotojus, darė nuorodas į Šaltąjį karą ir Tarybų sąjungos metodus tvarkytis su problemomis. Milibandas kaltino Rusiją „akivaizdžiu gąsdinimu“ ir vadino tai „dėme“ Rusijos užsienio politikoje. Britų užsienio reikalų ministras pabrėžė, kad Britų Taryba užims „moralią poziciją“ („moral high ground“)⁴², pridėdamas: „nusprenžiau *nesiūmti* panašių veiksmų Rusijos kultūrinės veiklos Jungtinėje karalystėje atžvilgiu“⁴³.

Savo ruožtu Lavrovas komentuodamas tebesitęsiančią Britų Tarybos veiklą Sankt Peterburge ir Jekaterinburge tvirtino, kad tai rodo „kolonijinių laikų nostalgiją“, tvirtindamas, kad tokia kalba [kuria kalba Didžioji Britanija] su Rusija šnekėtis negalima⁴⁴. Taip pat nevengtą ir kaltinimų rusų indoktrinavimu ir viliojimu iš šalies⁴⁵.

³⁷ Buckley, N., Moscow steps up pressure in Moscow, *Financial Times*, 2007, 14 June, http://www.ft.com/cms/s/0/5f94d026-1a86-11dc-8bf0-000b5df10621.html?nclick_check=1, žiūrėta 2008-10-12.

³⁸ Franklin, K., Russia to restrict British Council, *Telegraph*, 2007, 13 December, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1572370/Russia-to-restrict-British-Council.html>, žiūrėta 2008-10-02.

³⁹ Žr. 3 išnašą.

⁴⁰ Министерство иностранных дел Российской Федерации, *О вызове в МИД России посла Великобритании*, 2008, 14 января, <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec32573d00042fa0e?OpenDocument>, žiūrėta 2008-09-16; Response of the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs to Second Report from Foreign Affairs Committee *Global Security: Russia*, 2008, February, <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/FAC-Response>, žiūrėta 2008-09-18.

⁴¹ Посол Великобритании о Британском совете: „Единственной пострадавшей в этой истории оказалась Россия“, *Коммерсантъ*, 2008, 1 января, <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=843045>, žiūrėta 2008-09-12.

⁴² In full: Miliband Russia statement, *BBC News*, 2008, January 18, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7194258.stm, žiūrėta 2008-09-21.

⁴³ *Ten pat*.

⁴⁴ Russia, Britain in slanging match over cultural centres, AFP, 2008, January 15, <http://afp.google.com/article/ALeqM5jH4TWhgv1gQmM6utJgvlvurivZGA>, žiūrėta 2008-09-16.

⁴⁵ Žr. 39 išnašą.

Taip 2008-iesiems išibėgėjus abiemis pusėms beliko padaryti išvadas apie itin blogus tarpusavio santykius ir prastas jų perspektyvas. Pagal Rusijos Užsienio reikalų ministeriją:

Šiuo metu [2008 m. gegužė] Rusijos ir Britanijos santykiai ne patys geriausiai. 2007 m. liepos 16 d. Britanijos vyriausybė pretekstu pasirinkusi tariamą Maskvos atsisakymą bendradarbiauti taip vadinamoje „Litvinenkos byloje“ paskelbė pradedanti imtis nedraugiškų veiksmų Rusijos atžvilgiu... Tik išsiuntęs iš Didžiosios Britanijos keturis rusų diplomatus oficialusis Londonas pranešė ribojantis bendradarbiavimą vizų, karinio techninio bendradarbiavimo srityje, o taip pat apie santykių su FST užšaldymą, o tai sukėlė grėsmę pastaraisiais metais susiklosčiusiam dvišaliam antiteroristiniam bendradarbiavimui⁴⁶.

2007 m. Užsienio politikos apžvalgoje taip pat teigiama, kad „nepaisant mūsų bendradarbiavimo mastų, dvišalius santykius ir veiklą tarptautinėje arenoje riboja didžiosios dalies Britanijos politinio elito atvirai mesianistinės nuostatos, tarp jų ir vidinių politinių procesų Rusijoje atžvilgiu“⁴⁷.

Britų Užsienio ir sandraugos reikalų tarnyba taip pat neatsilieka savo skeptišku vertinimu:

Sutinkame, kad tarp Rusijos ir Jungtinės Karalystės tam tikrais klausimais egzistuoja nesutarimų, tarp kurių išsiskiria JK didesnis siekis palaikyti kišimąsi į valstybės vidaus reikalus, ypač žmogaus teisių, demokratijos ir teisės viršenybės srityje. JK tiki, kad išorinis įsitraukimas gali būti svarbus siekiant tarptautinės taikos ir saugumo. Mes ir toliau rekomenduosime tai Rusijai. ... Kur nesutariame, mes stengsimės aiškinti, kodėl užimame tokią poziciją. Tačiau turime aiškiai pasakyti, kad kartais Rusijos elgesys neatitinka jos pačios savanoriškai prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų demokratijai, žmogaus teisėms ir teisės viršenybei⁴⁸.

Žinoma, dabar dar sunku pasakyti, ar 2008 m. bus paskutiniai tokio dvišalio žaidimo metai. Tačiau jau dabar šis gana trumpas dvišalių santykių laikotarpis suteikia medžiagos panagrinėti Rusijos ir Didžiosios Britanijos dvišalę sąveiką ir suprasti, kokio pobūdžio simbolinį žaidimą ir kaip žaidė abi valstybės.

4. Vietoje išvadų: politiniai žaidimai kaip simbolinės galios išraiška

Išanalizuoti atvejai parodo, kaip užsienio politikos veiksmai yra susiję ne tik kaip įvykių (veiksmų ir atoveiksmių) grandinė, bet ir per savo simbolines

⁴⁶ Министерство иностранных дел Российской Федерации, *Российско-британские отношения (справочная информация)*, 2008, 15 мая, <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/4fac8df9d8f7ddaf43256d4f00202087?OpenDocument>, žiūrėta 2008-09-04

⁴⁷ Обзор внешней политики Российской Федерации.

⁴⁸ Response of the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs to Second Report from Foreign Affairs Committee *Global Security: Russia*, 2008, February, <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/FAC-Response>, žiūrėta 2008-09-18, p. 3–4.

diskursyvines prasmes, susiejančias iš pirmo žvilgsnio „nelogiškus“, tarpusavyje nesusijusius reiškinius ir įvykius. Taip per dvejus metus dvi valstybės perėjo nuo tiesiog pakenčiamų dvišalių prie santykių, kuriuos abi pradėjo apibūdinti daugiau nei sudėtingais.

Tad lieka paskutinis žingsnis – atskleisti, koks simbolinis žaidimas vyko. Taigi kokią žaidimą žaidė abi pusės? Ką viena kitai norėjo „pranešti“ Rusija ir Didžioji Britanija? Kodėl Rusijos ir Didžiosios Britanijos santykiai turėjo suprastėti dėl tokio, atrodytų, trivialaus dalyko kaip kažkokio saugumiečio konspiracijos teorijos? Kodėl reikia taip garsiai užsipulti užsienio kultūrinę švietėjišką organizaciją ir demonizuoti jos veiklą? Kodėl reikia viešai kaltinti vienas kitą šnipinėjant?

Bandant nusakyti, koks žaidimas žaistas, pirma, svarbu suvokti, kad tarp Rusijos ir Didžiosios Britanijos vyko asimetrinis žaidimas. Daugiau nei dvejus metus vykęs procesas parodė, kad būtent Rusija žaidė *su* Didžiąja Britanija. Ši, tiesa, keliskart bandė perimti žaidimo iniciatyvą ar bent jau išlyginti pusiausvyrą, tačiau taip ir nesugebėjo pati savarankiškai ir iniciatyviai pažaisti *su* Rusija. Dėl to reaktyvi Didžiosios Britanijos politika buvo gynybinė, piktesnė ir apeliuojanti į moralę, vertybes. Rusija savo ruožtu formulavo tvirtą poziciją ir neleido net pagalvoti, jog įmanoma kištis į jos reikalus. Ši asimetriškumą, aišku, sustiprino ir tai, kad paties politinio spektaklio scena irgi dažniausiai buvo Rusijoje, o persikėlimai į kitą erdvę žaidimo iniciatyvos neleido perimti. Metaforiškai šitokią situaciją gerai leidžia nusakyti „katės ir pelės“ žaidimas, kur tik vienas žaidėjas gali dominuoti. Didžiąjai Britanijai nepavyko nei pasikeisti vaidmenimis, nei pakeisti žaidimo (pavyzdžiui, kad ir pereiti į „Tomo ir Džerio“ versiją).

Antra, dar kartą svarbu atkreipt dėmesį, kad vyko simbolinis žaidimas. Straipsnio pradžioje keltą svarbią tyrimo prielaidą atlikta analizė kaip tik ir patvirtino. Tam tikru metu vykusi konkrečių dvišalių santykių problema dažniausiai nebuvo svarbi pati savaime – beveik visada turėta mintyje, arba manoma, kad kiti turi mintyje, visai kitą problemą (kartais net tiesiogiai tai pasakant, kartais susiejant per bendresnius elgesio apibūdinimus - „kolonijinė“, „nedemokratiška“, „neteisinga“ ir pan.). Net nesvarbu, ar sutapousių įsivaizdavimas, kokia problema iš *tiesų* turima mintyje – pakako vien to, kad yra įsivaizduojama, kad suprantama. Tai itin akivaizdu „šnipų skandaluose“ ar Britų Tarybos atveju.

„Litvinenko byla“, tiesa, iš pradžių buvo kiek kitokio pobūdžio sąveika. Dėl to, kad šios problemos pagrindiniai įvykiai plėtojosi Didžiojoje Britanijoje ir buvo susiję su pavojumi žmonių gyvybei, šiai šaliai įvykis iš pradžių net nebuvo užsienio politikos žaidimas, jis buvo neatsiejamas nuo visuomenės saugumo problemos, todėl labai „kūniškas“ ir apčiuopiamas. Rusijai šis įvykis tapo gerokai reikšmingesnis, pagrindiniam veikėjui Litvinenko apkaltinus šalies prezidentą sąmokslu. Kaip tik tuomet tai tapo ne tik nepaklusnaus ir nepatikimo piliečio problema, o pagarbos šaliai, jos vadovui, o vėliau ir jos piliečiams (Lugavojaus atveju) klausimu. Didžiosios Britanijos vėlesni komentarai, kai ji stengėsi išpaužti sudėtingą bylą, linkdama teisiniame diskurse, taip pat

rodo, kaip pamažu nunuodijimo byla ir jai išsivystė į pagarbos valstybei ir jos vertybėms klausimą.

„Litvinenkos byla“ iš dalies ir dėl to, kad įvykis tapo diskusija apie abipusę pagarbą, draugiškumą ir pasitikėjimą (o tiksliau šių elementų nebuvimą dvišaliuose santykiuose) vis dar lieka centriniu simboliniu žaidimu. Tai yra pagrindinis įvykis, į kurį nurodoma kuriant ar bandant spręsti dvišalių santykius. Čia kartu atsiskleidžia ir trečiasis Didžiosios Britanijos ir Rusijos simbolinio žaidimo bruožas – apibrėžiančioji žaidimų funkcija. Kitaip tariant, per simbolinius žaidimus užsienio politika atsiskleidžia kaip tapatybių kūrimo procesas⁴⁹. Analizuojamu atveju, ypatingai kaip kito apibrėžčių kūrimas.

Pavyzdžiui, Rusija naudodamasi „kolonizmo“ terminu pabandė perimti iniciatyvą radikaliai keisdama varžovo įvardijimą. Apkaltinti Britaniją, jog ji niekaip neužmiršta savo kolonijinės praeities – tai reiškia pasirinkti tą pačią diskursyvinę strategiją, kuri naudojama pačiai Rusijai apibūdinti. Tai puikus būdas neutralizuoti „neoimperializmo“ terminą, vis dažniau pradėtą naudoti apibūdinant Rusijos užsienio politikos veikimą. Nurodymas, kad užsienio politikos partneris (varžovas) elgiasi lygiai taip pat siekia sukurti pusiausvyrą, ir iš esmės Britanijai palieka vienintelį kozirį – „demokratijos ir žmogaus teisių diskursą“, kurį Britanija bando išnaudoti kurdamą poziciją Rusijos atžvilgiu⁵⁰. Tačiau konkrečiuose čia aptartuose atvejuose jį naudoti tapo sunku dėl žaidimų turinio specifiškumo – Rusija iš esmės sugebėjo atsispirti vertybiniam jų konceptualizavimui, kiek įmanoma stengdamasi išlikti neutrali, objektyvi, teisinės kalbos valstybė.

Taigi Rusija perėmė dvišalių santykių formavimo ir formulavimo iniciatyvą, iš esmės ne tik nustatydamą kokiais klausimais yra kalbama, bet ir nurodydamą pokalbio intonacijas, dinamiką ir apibrėžtis. Netgi sukūrusi lygiavertį santykį (kolonijinio-imperinio įvardijimo atveju) Rusija sugebėjo įgyti pranašumą, nes tokiu būdu ji pabandė griauti asimetrinį, nepalankų jai, ir vis smarkiau išsigalintį jos elgesio apibūdinimą tarptautinėje politikoje⁵¹.

Pagaliau dar vienas reikšmingas analizuojamo dvišalio žaidimo aspektas yra tai, jog kaip tik Rusija geriausiai sugebėjo išnaudoti teisinę retoriką, leidusią nesunkiai priešintis vertybiniam, dėl to ir lengviau emocijumu apkaltinam oponentų kalbėjimo būdai (pavyzdžiui, „Britų bandymas politizuoti temą, iškreipti faktus ir naudoti nekonstruktyvią retoriką nepadeda gerinti dvišalių santykių“⁵²). Naudojant teisės kalbą dažniausiai pabrėžiamas racionalumas ir „sveikas protas“, objektyvumas. Įdomu, kad tai vėl savybės, labai dažnai priskiriamos britams, į kurias analizuojamose situacijose pretenduoja būtent Rusijos

⁴⁹Žr. pvz., Campbell, D., *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1992.

⁵⁰Žr., pvz., Global Security: Russia.

⁵¹Tiesa, būtina pastebėti, kad strategija, siekiant pusiausvyros per kitų apibrėžimus, santykinai buvusi sėkminga analizuojamo atvejo kontekste, toli gražu nereiškia, kad ji visada sėkmingai veikia bendresnėje Rusijos tarptautinio veikimo strategijoje.

⁵²Комментарий официального представителя МИД России М.Л.Камынина.

pusė. Taigi vėl galime pamatyti panašią strategiją, kaip ir kitų apibūdinimų kūrimo atveju: paneigti, neutralizuoti „tradicinius“ priešininkų privalumus, juos priskiriant sau.

Galima pastebėti, kad tokio nesubalansuoto žaidimo prielaidas gali paaiškinti ir abiejų valstybių vertybinis kontekstas, nagrinėtas antroje straipsnio dalyje. Didžiosios Britanijos tarptautinio elgesio strategija, visų pirma grįsta išorinio patvirtinimo ir išorinių (sėkmingų) rezultatų poreikiu, kuris, žaidimų su Rusija atveju, nebuvo realizuotas. Tuo tarpu Rusijos savivokos apibrėžimas nereikalauja pirminio patvirtinimo – išorinė strategija jai atlieka savo tapatybės manifestacijos kitiems funkciją. Jai svarbus simbolinis tikslas, ryškėjantis ir iš jos dvišalių santykių su Didžiąja Britanija, yra stengtis, kad kiti priimtų ar suvoktų jos saviinterpretaciją: kad Rusija yra tvirta, racionali valstybė, kad ji tai suvokia ir todėl sieks pagarbos ir neleis savęs „stumdyti“.

Tad 2006 – 2008 metų Rusijos ir Didžiosios Britanijos dvišaliai įvykiai buvo ne tik tiesioginiai retoriniai dviejų valstybių konfliktai dėl keleto skirtingų, nors tarpusavyje ir susijusių klausimų. Tai buvo ir žaidimai, kur *suprasta*, kad kovojama ne dėl tiesioginės pergalės konkrečiu klausimu, o dėl kitų, daug svarbesnių dalykų. Dėl to ir konfliktuose ištarti žodžiai turėjo svarbesnę reikšmę nei pats konfliktas. Jais norėta ne tik nusakyti savo pozicijas konkrečiu klausimu, bet ir įtvirtinti savo santykinę pozicijas bendroje dvišalių santykių diskusijoje. Kitaip tariant, žodžiai bei abipusiai veiksmai atliko simbolinę funkciją. Taigi nekonfliktiškų, bet kartu ir nedraugiškų dvišalių santykių dinamiką, galima analizuoti per abiejų pusių pateikiamus problemų ir situacijos apibūdinimus bei nagrinėjant svariausius jų argumentus.

Viena iš populiarių nuostatų, vertinant žodžius realistinėje diplomatinėje kalboje, yra ta, kad diplomatai lengvai jų atsižada ir tai sukelia mažai pasekmių. Čia parodoma, kad ištarti žodžiai lieka politinio žaidimo dalyviai. Dalyviais jie išlieka ne tiek dėl to, kad jie yra prisimenami ir primenami, o visų pirma dėl to, kad nuolat juos kartojant, cituojant ir perfrazuojant, jie pradeda gyventi savo gyvenimą. Jie gali išnykti iš aktyvios diskursyvinės erdvės kuriam laikui, bet gali nesunkiai būti „atgaivinti“ – vėl padaryti veikėjais. Kaip kad atsitinka su Litvinenkos kaltinimais Putinui, ar tariamais ar tikrais Lavrovo keiksmažodžiais Milibandui jau po Gruzijos įvykių.

Be abejo, straipsnyje analizuojami reikšmių kūrimo procesai nėra vieninteliai formuojantys ir nusakantys dvišalius valstybių santykius. Tiek kasdienė sąveika, tiek išskirtiniai, proginiai įvykiai, tiek tarptautinės aplinkos kontekstas, tiek vidiniai procesai šalyse daro įtaką ir leidžia suprasti valstybių užsienio politiką. Simbolinių užsienio politikos žaidimų analizė atskleidžia, kaip valstybės strategiškai ir kūrybingai veikia tarptautinėje politikoje per įvardijimus, apibūdinimus ir kalbines strategijas pasiekdamos ar prarasdamos iniciatyvą dvišaliuose santykiuose ir spęsdamos savo ar dvišales problemas. 2006–2008 m. Didžiosios Britanijos ir Rusijos atvejo analizė buvo palanki analizei dėl to, kad keitimosi reikšmėmis ir konkurencijos dėl jų procesas vyko labai intensyviai, koncentruotai ir tikslingai.

Tokią įtampą, nepajudant kur nors toliau, gana sunku išlaikyti ir, tikėti-

na, kad abiejų valstybių santykiai pamažu taps apibūdinami kaip „normalūs“, neišsiskiriantys nuo santykių su dauguma kitų Europos valstybių. Kita vertus, tai nereikš, kad iš santykių tarp valstybių išnyks simbolinės kovos, kaip jos neišnyksta daugelyje dvišalių sąveikų, tik jos pasireiškia per ilgesnį laikotarpį ir ne tokiomis atviromis kovomis.

Vilnius, 2008 m. rugsėjis – lapkritis